

אני מתביישת, אחי ג'לאל

בהסתדרות, במישרי-הממשלה אילו הערבים היו באמת משתכנעים שהם אזרחים כמו כולם, ומה היה קורה אילו גם היהודים היו מתרגלים לראות בהם אזרחים כמו כולם? זה היה מוכרח להיפסק. המזל שלך שאתה באמת בחור סימפטי. עכשיו, כשאני חושבת על זה, אינני מבינה למה בעצם לא נתנו לך עם נבוט בראש. יכלו לחסוך כל-כך הרבה כאב ראש לראשים אחרים, חכמים ממך, יהודים ממך. נראה שהם בכל-זאת לא-כל-כך קשוחים. נראה שכשהם אמרו שהם מהבנים אותך, הם באמת התכוונו לזה. אתה אינך יכול להכחיש שנתנו לך הרבה הזדמנויות להחכים.

אתה זוכר, כאשר היית ראש-המועצה, עוד באותה הפעם החיא, הראשונה, ודרשת לפטר את מנהל בית-הספר התיכון, שלא היה לו תעודת-בגרות? הסבירו לך לא פעם ולא פעמיים, בסבלנות אי-יָקָך, שתעודת-בגרות אין לו, אבל בגרות ותבונה יש לו. הוא חבר של האנשים הנכונים. הוא מצביע בעד הרשימה ה"נכונה. הסבירו לך שמגיע לו, ושם תנהג על-פי אותה שיטה אז גם לך יהיה מגיע, ומה שמגיע לך — תקבל. הם לא אשמים שאתה טיפש. הם דיברו אליך כמו אנשים מבוגרים, ואתה עניית כמו ילד. אמרת שגם לילדי בית-הספר יש זכויות, ושגם להם מגיע ללמוד אצל מורה מוסמך ולגמור את התיכון עם סיכוי להיכנס לאוניברסיטה, ולא רק לקבל תעודת-בגרות שתשמש תעודת-כניסה לסטיקיה בעיר כדי לרחוק בה כלים. ג'לאל אחי — אמרו לך אל תהיה ילד. אז אל מי אתה בא עכשיו בטענות?

סלח לי שעלי להחמיר אתך, אבל רק את עצמך אתה יכול להאשים. הרי כימעט שהגעת לשכל הישר. אמרת ונדרת ואמרת שפרחו לך כל הציפורים מהראש. שהתייאשת מן הפעילות הציבורית, שנואשת מלשנות משהו, שעכשיו תעשה רק לך ולביתך. אמרת והבטחת גם להורים, וגם לאחים שנשארו בעול השינויות שלך, כי תשב על ספסל-הלימודים כמו ילד טוב. שתעשה תואר, שתהיה בן-אדם, ואז בא "יום האדמה". ג'לאל, אחי, איך שמעת על ספסל-הלימודים באוני-ברסיטת תל-אביב את הרעם המתגלגל בישווי הגליל והמשולש? היו לך בחינות, טיפש. למה לא אטמת את האוזניים וכבשת את ראשך בסיפרי הפרודורה? אמרת לי: "ידעתי שהולכת להתרגש מפולת, שהכל מה שעשינו והכל מה שקיינו לעשות עלול להיקבר ביום הזה. הרגשתי שזאת חובתי, שאני מוכרח לעצור את המפולת הזאת בגוף שלי". שישה שבועות לפני יום-האדמה חזרת — בניגוד

סלח לי אחי, ג'לאל. סלח לי על כל אותן השיחות והפגישות, החלומות, והתוכניות שטוונו ביחד ואשר תמנו אולי לטעות העצובה שחיית בה, והיטעו אותך לחשוב כי הארץ ארצך וכי אתה אזרח בה, וכי כאשר פוגעים בזכויות-האזרח שלך יש לך סיכוי לתקן את המעוות.

סלח לי אם תרמתי בצורה כלשהי לעשות את ה"התפכחות קשה יותר, אכזרית יותר, מכאיבה יותר. סלח לי אם תרמתי לאובדן השנים שבהן דימיית לבנות גשר בין בני הארץ הערבים והיהודים. אילולא השקעת את עשר השנים האחרונות בניסיונות-ישווא בלתי-נלאים לשכנע את אלה שלא רוצים להשתכנע, אילולא ניסית לבנות מציאות שכולם אומרים שהיא בלתי-אפשרית וכאשר היא הופכת עובדה הם מסרבים לראות אותה — יכולת ללמוד. לעשות תואר אוניברסיטאי. אולי לקבל מילגה לחוץ-לארץ. אולי להפוך מומחה לסימני-שאלה בנושא היהודי-ערבי. לפתוח מישרד או עסק כלשהו. להיות קבלן. לעשות כסף. להשיג השפעה ועמדת-כוח. יכולת לטפס בסולם, "הער" בים מטעם" — ולא חשוב מטעם מי. הרי כל הדלתות היו פתוחות לפניך: מרדך, רק"ח, וכל הגוונים שבאמצע הקשת. אילו רק רמת — לא היית צריך להתמקח על המחיר. הם היו מתחרים ביניהם ומציעים, כל אחד, הצעה יפה יותר.

אבל התעקשת. מתוך תמימות, תום או עיוורון. התעקשת להוכיח (למי? לעצמך, לנו?) התעקשת להוכיח כי יש תוכן למילים כמו מולדת, אחווה, נאמנות, אזרחות. עשר שנים עמדת במיידיק והמשכנת קבוע עובדות בלתי-אפשריות: שאפשר להיות ערבי גאה מבלי להיות שונא יהודים או שונא ישראל. שאפשר לאהוב את בקה-אל-ג'רביה, את בתי-החומר השונים שלה ואת הווילות החדשות שלה; את צילי אוס-כולתום הבוק" עם ממקלטי-הרדיו בכפר יחד עם להטי מיצעד ה" מרגניות והפיזיומנים. שאפשר להוביל חתן לחופת ב" מיצעד שאבאב ססונו, ואפשר להשתתף בשימחת ה" בכורים של הקיבוץ השכן. שאפשר להניף בגאון את דגל המדינה ביום-העצמאות, ושלא מוכרחים לשנות את השם ג'לאל ל"עופר" כאשר באים ללמוד בבר-אילן. הודה על האמת, ג'לאל, כי הרי זוהי שעת האמת. הזהירו אותך. היתרו בך. השתדלו לפקוח לך את העיניים. עשר שנים עשתה המדינה הזאת, באמצעות כל המימסד הערבי שלה, להסביר לך את הטעות שלך. מה לא עש כפי שתפסיק להיות ילד, שתתגבר-אתה זוכר, כאשר נפגשנו לראשונה, כן, לפני כעשר שנים או יותר, כאשר נבחרת כראש המועצה הצעיר ביותר בארץ. איזו פנטסיה היתה אז. מי לא שמח ומי לא השתבח בך. היית מאד פוטוגני (גם עכשיו, אם כי החינוך הבוהק שלך כבר לא מוחק את העצב בעיניים), צוצק בן עשרים ושלוש, שחקן-כדורגל ומאמן הקבוצה. אז היה באתם סיפור עיתונאי יפה: בוקר אחד קם מאמן-הכדורגל, מגייס את כל השבאב ל" רשימה על-החמולתית וכובש את ראשות הכפר על אפס וחמתם של המסורת, של זיקני-הכפר מכל החמולות ביחד, ושל המימסד הערבי של השילטון היהודי. אפילו המימסד היהודי לענייני הערבים עלו: מה טוב יותר מאשר לקחת אחד קטן ומבטיח, ולגדל אותו כפי שיקיים מה שיבטיחו הם? מזל ששיחקת כדורגל. אפשר היה לגלגל את המהפכה אל טבורו של הכדור. אף אחד לא התעקב לחשוב איזה דחף רעיוני ואיזה כוח אמונה והנהגה דרוש היה, כדי לחולל את המהפכה של רשימת צעירים על-החמולתית. הרבה יותר פשוט היה להגיד שהחבר'ה רצו אחריו, כי אתה הרצת את הכדור.

עברה שנה. לא שכחת, אחי. גם אני לא שכחתי שישה אזרחים שמתו — לא במילחמה, אלא בהפגנה. נער שונרה בגבו, צעירה שונורתה בגבה. לא שכחת, כי איך אפשר לשכוח. ניסית להבין, אבל השאלות נותרו ללא תשובה. אפשר להבין שאפילו מוות יכול להיות תוצאה של טעות, ככל שתהיה קשה. אבל איך אפשר להבין שמסרבים לחקור את הטעות, שדוחים על הסף דרישה להקמת ועדת-חקירה?

שילמת בעד מניעת המפולת בשנת-לימודים שלך. נתת כל-כך הרבה שנים, לא חשת מרירות בגלל עוד שנה. עברה שנה. מי שמר-הגבול מחק את כל סימני-השאלה. רק ההלם והכאב נשארו. איך לבקש את סליחתך. איך להסביר שלא הייתי שם, לא כשזה קרה ולא אחרי שזה קרה. אני יודעת שאתה יודע שהסבר הוא פשוט. הרי לא ידעתי — לא כשזה קרה, ולא ביום אחרי שזה קרה.

ג'לאל, אחי, לא ידעתי, כי אף אחד לא דיווח על כך. לא בעיתונות, לא ברדיו, ולא בטלוויזיה. אני יודעת שאתה יודע זאת, אבל אינני יודעת איך להצדיק בפני עצמי שזה בכלל ייתכן. בקה אל-ג'רביה — הרי זה קילו-מטרים אחדים ממנייה. אלפי אזרחים גרים שם. איך להסביר, ג'לאל, שבמדינה שלי, שלך, שלנו, יורד מסוק לחצר בית-הספר בשעת הלימודים וחיללי מי שמר-הגבול משליכים פצצות גז מדמיע. איך להסביר שאלפים תלמידים פורצים בבהלה מכיתותיהם ורצים בצעקות מבית-הספר אל עבר הכפר, כשאנשי מי שמר-הגבול רודפים אחריהם — ואזרחי ישראל לא יודעים. לא שומעים את הקולות ולא רואים את המראה.

אל תגיד לי, ג'לאל, אני יודעת לבד. כאשר שוטרי-חרש של הקיציב מתנכלים לבני-נוער יהודי העורכים עצרת לציון יום השנה לטבח באבייאר, כאשר צעירים יהודים בדמשק יוצאים להפגין במחאה על רצח שתי צעירות — מלאה עיתונות העולם דיווחים וזעזועים, למרות שסוריה ורוסיה אינן מתפארות בחופש-עיתונות שלהן. ואילו כאן, אצלנו, אפשר היה להכות תלמידים, לקשור אותם לג'יפים ולגרוור אותם, וכל זה בליבה של המדינה — ואין אוזן שומעת ואין עין רואה.

אני יודעת מדוע לא הודעת לי, ג'לאל. פשוט לא ידעת איך. הרי גם אני לא הייתי יודעת. אתה יודע, גזרתי לי קטע מעיתון שדיווח על אירועי יום השנה ליום-האדמה. אני חושבת שלא היה לך זמן לראות עיתונים. היה כתוב שם, שהאזרחים הערביים, "איכזבו" את ציפיות הקיצוניים ולא נגררו להסתה. כותרת מעניינת, נכון? היא מצליחה להגיד שיש קיצוניים ושהיתה הסתה, כאשר העובדה שהכותרת מצביעה עליה היא רק אחת: יום השנה ליום-האדמה צויין על-ידי ערביי ישראל בצורה מכובדת ומאופקת. מדוע לא כותרת: "ערביי ישראל התייחדו עם קורבנות יום-האדמה בשקט"? או סתם כותרת עובדתית כמו: "יום השנה ליום-האדמה עבר בשקט". למה צריך לנצל אפילו את השקט כדי להסית, כדי לזרוע זרע חשד ופורענות? אותה שעה לא ידעתי שכאשר פורסמה ידיעה זו על השקט של ערביי ישראל, קברו חיילי משמר-הגבול את בית-הספר התיכון של בקה-אל-ג'רביה.

ג'לאל, אחי, אני מודה ומתוודה: אני מפחדת. אני מפחדת כפי שלא פחדתי אף פעם. לא בתש"ח ולא ביום-ההימורים ולא בימי ההמתנה של ערב מיל-חמת ששת-הימים.

שוחחנו לא פעם בגאווה — התעודדנו ושאבנו עידוד מזה שהזכרנו — אתה לי ואני לך, את השקט בתוך המדינה בכל עיתות הסכנה מעבר לגבול. טוב היה לדעת שאפשר לנסוע לבד בכל שעת יום ולילה בדרכי המשולש ובכבישי הגליל, גם כש, וזרועות ה" ביטחון" הגלויות והנסתרות עסוקות כולן במקום אחר. טוב היה לדעת, טוב היה לשמוע על כך שכאשר בחורי ג'ושמואל ומעניות נלחמו בגולן ובתעלה, גייסת אתה את בחורי בקה כדי להפעיל את ענפי המשק, לדאוג לחיי ולצומחה, להבטיח שהעבודה לא תיפגע. לא צריך היה להתפעל מזה שאחרי שהחבר'ה שלך

(המשך בעמוד 13)

יאלה הר'שפי, תל'אביב

ג'לאל אבו-טועמה

להבטחות שהבטחת לאבא, לאחים ולעצמך — והסכמת לעמוד בראש המועצה של בקה-אל-ג'רביה. בשתי ידיים שלך עצרת את המפולת. היית הקול — לא היחיד אבל הראשון — של שפיות בקריאות-הקרב שלפני יום-האדמה, ובהלם הכאב שלאחריו. כל-כך גאה היית, וכל-כך גאים היינו אתך. כי בבקה-אל-ג'רביה התנהלו הלימודים כסידורם ביום-האד"מ, מה המיסחר התנהל כסידורו והשירותים הציבוריים פעלו כתמידי. לא חסותו השלטונות. אתה כניסת הורים, תלמידים, סוחרים וזקנים ושוחחת עם כולם, ועם כולם החלטת שבבקה לא יהיה סחף, בקה תפגין את בגרותה. אבל גם לא מחלת על כבוד יום-האדמה. מי כמוך קנאי לכבודה של ישראל ומדינה דמוקרטית. בבקה היתה הפגנת-הזדהות, הפגנת-מחאה נגד הפקעת קרקעות. הפגנה אזרחית מכובדת ומרשימה, בלי התפרעויות, בלי פרעות.

המימסד לא היה כל-כך טיפש. הם היו ראשונים לחשוד שמהו מסוכן מסתתר בסיפור היפה הזה. הם לא נתנו לך לסיים אפילו את ירח-הדבש של ראשות-המועצה. אינני זוכרת בדיוק, אבל דומני שכעבור ימים ספורים בלבד הולטו לבחון אותך. לשלם לך מכשולים. לאלף אותך כמו את הכלב של פאבלוב תיכף מהתחלה. רוצה תקציב מן "המועל"? רק חמישה ליקוקים לכיוון הנכון, בבקשה. שירותי-בריאות לכפר? אין מניעה — הנה התעריף.

אבל לך באמת היה עור עבה כמו כפות-רגליו של בדווין, "המועל" סתם את צינורות התקציב? גייסת את הנערים שלך בחופשותיהם לימרי-עבודה במישקי הסביבה, וקניית את הציוד הדרוש. סגרו לך דלתות, ברזים, ניתקו את הורם? — הפשלת את השרוולים, להקפיד שכל אחד יקבל על-פי המגיע לו מבלי להתייחס למעמד, ליוחס, לגיל, לקרבת-משפחה וליתרון הכניס. שכל לא היה לו, אבל המזל התאהב בך. אפילו זיקני-הכפר אצלנו לחודות שזה אולי שיעון, אבל יש בו שיטה. הכפר פרח. כבישים נסללו, בתים נבנו, צעירים התחילו להאמין שגם להם יש מקום בארץ הזאת. ובמעודן נערכו מיפגשים עם כל האנשים וסערו דיונים על כל הנושאים. מי לא התארח בבקה? משה דיון ומשה סנה, בן-אהרון ואבא-אבן, מאיר עמית וחיים בר-לב, שלמה הלל ואריק פרוין. על הכל דיברו, על הכל התווכחו, לכל תופעה הימשו פיתרון. שום דבר לא היה טאבו. גיוס ערבים לצה"ל ויישות פלסטינית, ריקודי-עם ושעור לאיפור. נישואים מעורבים והשכלה לבנות. זה היה יומא מדי יפה. ואסור היה להרשות שזה ייממש. תופעה זאת עלולה להתפשט כמו מחלה מידבקת. השבאב מג'ת, מטירה ומטייבה, מקרע ומאוס-אלי-פאחם באו, ראו והיו עלולים להיפגע. מה היו עושים כל האדונים שעמדו בראש המחלקות הערביות במיפלחה,